

Aleksander Kiklewicz
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Olsztyn
aleksander.kiklewicz@uwm.edu.pl

NEGACJA A PRAGMATYKA: UŻYCIĘ OPERATORA NEGACJI *N/E* W WYPOWIEDZIACH PERFORMATYWNYCH

Słowa kluczowe: negacja, pragmatyka, asercja, illokucja, opisowy vs. sprawczy aspekt mowy, akt mowy, pośredni akt mowy

Keywords: negation, pragmatics, assertion, illocution, speech act, descriptive vs. performative aspect of speech, indirect speech act

1. Wstęp

„NIC na świecie, żaden obiekt ani wydarzenie nie byłoby prawdziwe ani fałszywe, gdyby nie istniały istoty myślące”¹ – tym zdaniem wybitny filozof Donald Davidson zaczyna jeden ze swoich artykułów (1990: 279). Szczególny status prawdy i fałszu jako kategorii, które dotyczą ludzkiego sposobu kategoryzowania rzeczywistości w formach wypowiedzeniowych opartych na predykcji (czyli na orzekaniu – przyporządkowaniu pewnemu przedmiotowi pewnej charakterystyki), stawia pod znakiem zapytania możliwość zastosowania tych kategorii do wyrażen językowych, które predykcji nie wyrażają. Chodzi o wypowiedzi performatywne (realizujące takie czynności językowe jak prośba, propozycja, rada, odmowa, niezgoda, ostrzeżenie itd.) jako główny przedmiot pragmatyki. Główne przesłanie książki John L. Austin (1962) przekonuje, że język służy nie tylko do opisywania rzeczywistości, lecz

¹ „NOTHING in the world, no object or event, would be true or false if there were not thinking creatures” (tłum. A.K).

także do wykonywania działań mownych, a wykorzystywane w tym celu czasowniki performatywne stanowią byty realne o przyporządkowanej im funkcji sprawczej, czyli illokucyjnej. Na mocy swojego statusu ontologicznego zarówno akty mowy, jak i ich wykładniki (operatory illokucyjne) powinny blokować możliwość użycia negacji (jako operacji na wartości logicznej wypowiedzenia), inaczej mielibyśmy do czynienia ze sprzecznością: skoro poprzez działanie mowne człowiek coś czyni, nie może jednocześnie zaprzeczać, że coś czyni, gdyż czynność językowa jest realnym bytem, w pewnym sensie takim samym jak deszcz lub tykanie zegarka. Tak np. negując czasownik performatywny w wypowiedzeniu

- (1) Proszę, żebyś to zrobił. >
Nie proszę, żebyś to zrobił.

zasadniczo zmieniamy jego funkcję: w wersji pierwszej jest to czasownik performatywny, będący wykładnikiem dyrektywnego aktu mowy, podczas gdy w drugiej wersji jest to element wyrażenia propozycjonalnego (w terminologii Johna R. Searle'a) o funkcji semantycznej:

- (2) = Informuję, że nie proszę cię, żebyś to zrobił.

Innymi słowy, dodanie wyrazu *nie* do czasownika performatywnego nie zmienia aktu mowy „prośba” na akt mowy „nie-prośba”, gdyż taki akt mowy w ogóle nie istnieje.

Głównym celem prezentowanego artykułu jest zbadanie okoliczności i warunków, w których negacja pojawia się w strukturze aktów mowy.

Kwestia ta jest szczególnie ważna wobec faktu, że w publikacjach ostatnich dziesięcioleci zarysowała się tendencja do rozpatrywania negacji jako zjawiska pragmatycznego: negację ujmuje się jako „narzędzie międzyludzkiego komunikowania się, polemiki, koordynowania poglądów” (Antas 1991: 14), jako „swoisty akt odrzucenia (opór, odmowa, sprzeciw) i [...] akt kontrargumentacji” (Maciuszek 2006: 18) lub jako wyrażenie sprzeciwu wobec aktu mowy (Palczewski 2018: 130 i n.; Szkudlarek-Śmiechowicz 2018: 137). Fakt, że poprzez użycie wyrazu *nie* nadawca uczestniczy w dialogu, nawiązuje do innych replik i realizuje własne intencje komunikacyjne, jest oczywisty, jednak pragmatyczny opis negacji wymaga określenia, na ile wyraz ten bezpośrednio determinuje funkcję pragmatyczną wypowiedzenia (i może być uznawany za operator illokucyjny), a na ile jedynie pośrednio przyczynia się do tego poprzez modyfikację informacji semantycznej wypowiedzenia, powodując zmianę funkcji illokucyjnej na mocy istniejących zależności między pierwszym a drugim (więcej na temat granicy między semantyką a pragmatyką zob. Bogusławski 2008: 23 i n.).

Istnieją różnorodne wykładniki negacji, która poza tym może być ukryta w strukturze semantycznej leksemów (w tym czasowników performatywnych)

i konstrukcji. W prezentowanym artykule ograniczę się do analitycznej i najbardziej transparentnej formy wyrażenia negacji w postaci wyrazu *nie*.

Artykuł ma charakter teoretyczno-problemowy, nawiązujący do nurtu pragmatyngwistyki, ufundowanej na oksfordzkiej szkole filozofii języka (m.in. na programowych publikacjach już wspomnianych Austina i Searle'a), dlatego materiał językowy (typizowane przykłady wypowiedzi w różnych, przeważnie potocznych sytuacjach komunikacyjnych), z jednej strony, stanowi punkt odniesienia w rozważaniach teoretycznych, a z drugiej – ilustruje omawiane w artykule zjawiska.

2. Negacja jako operacja semantyczna i jej ograniczenia pragmatyczne

W publikacjach logiczno-semantycznych negacja to operacja na treści (informacji semantycznej) wypowiedzenia, pozwalająca na zmianę jego wartości logicznej (Morante, Sporleder 2012: 224). Niezależnie od tego, w jaki sposób tę zmianę się przedstawia – czy jako uznanie pewnego twierdzenia za nieprawdziwe, czy jako uznanie pewnego warunku za niespełniony (więcej o tych sposobach zob. w par. 3.1) – negacja stanowi rodzaj interpretacji informacji semantycznej. To samo dotyczy kategorii prawdy i fałszu jako zgodności lub niezgodności wyrażonej w wypowiedzeniu informacji semantycznej z rzeczywistością (Tarski 1944: 343), a raczej z tym, co w rzeczywistości postrzegamy lub co o niej wiemy.

Lech Ostasz definiuje prawdę jako „zobiektywizowane ujęcie i oddanie czegoś takim, jakim to coś jest i może być” (2010: 33), a więc jako charakterystykę „ujęć” i „oddań”, czyli czynności mentalno-werbalnych, podkreślając: „Nie można mówić, że [...] »rzecz jest prawdziwa«. [...] Żadne bóstwo nie jest prawdziwe i żaden kamień szlachetny sam w sobie też nie jest prawdziwy”² (ibid.: 47). Podobnie twierdzi Zygmunt Ziemiński: „Prawdziwe lub fałszywe może być tylko zdanie” (1987: 54)³.

Willard Van Orman Quine (1995: 145 i n.) pisze, że prawda korespondencyjna polega na „usunięciu cudzysłowu”, tzn. na interpretacji zdania *Śnieg jest biały* jako prawdziwego na mocy faktu, że śnieg jest biały. Interpretacja ta jest możliwa jedynie w odniesieniu do zdania jako jednostki języka i w sposób oczywisty nie jest możliwa w odniesieniu do desygnatu (sytuacji w rzeczywistości lub w jednym ze światów możliwych). Ten pogląd jest głoszony także przez zwolenników konstruktywizmu społecznego:

-
- 2 W praktyce językowej, np. w reklamach (zob. Siemes 2014: 262 i n.), przymiotnik *prawdziwy* jest używany w konstrukcjach z rzeczownikami: *prawdziwy chleb*, *prawdziwy ser*, *prawdziwy Meksyk*, jednak w innym znaczeniu: ‘autentyczny, zgodny z normą’.
 - 3 Oczywiście w praktyce językowej występują takie określenia, jak *prawdziwa miłość*, *prawdziwy diament*, *prawdziwy chleb* i in., jednak przymiotnik *prawdziwy* wyraża tu inne znaczenie – poza kategorią modalności werytatywnej.

Jako kategoria komunikacyjna prawda istnieje jedynie w przestrzeni społecznej, innymi słowy na poziomie komunikacji, tzn. w ramach trzeciej rzeczywistości. [...] Kategorie komunikacji związane z prawdą w takim rozumieniu zostają opracowane w procesie komunikacji jako umowa społeczna, powstają jako ciągle uzgadnianie i ustalanie wzajemnych oczekiwań i przesłanek, które mogą być stosowane w procesie komunikacji (Siemes 2014: 259).

Wszystkie powyższe twierdzenia dotyczą także negacji. Jeśli za Ziemińskim (1987: 71) sparafrazować wyraz *nie* w postaci „Nie jest tak, że...”, wielokropek symbolizuje dowolne wyrażenie o funkcji semantycznej zawierające predykację. Może się wydawać, że wymóg ten nie jest obowiązujący – wszak, jak pisze Ziemiński (ibid.: 72), reguły posługiwania się wyrazem *nie* w językach naturalnych „są nader zawile i nie zawsze konsekwentne”. Owszem, za niepoprawne uznamy zdania:

(3) *Nieprawda, że chleb.

(4) *Nie jest tak, że chleb.

jednak system gramatyczny języka pozwala na konstrukcje z wyrazem *nie*, których drugim członem jest czasownik, rzeczownik, przymiotnik, liczebnik, zaimek itd.⁴, por.:

(5) To jest karma dla ptaków, a nie chleb.

Czy istnieje wobec tego, poza negacją zdaniową, także negacja nazwowa? Przeanalizujmy w związku z tym zdanie (5). Nadawca nie ma zamiaru powiedzieć o czymś, co jest nie-chlebem – negacja nie dotyczy referencji rzeczownika, lecz predykacji:

(6) = Nie jest tak, że to jest chleb.

Zarówno prawda, jak i fałsz nie są stosowane do nazw o referencji jednostkowej – jedynie do deskrypcji⁵ określonego rodzaju, właśnie takich, które zawierają predykację. Dotyczy to nie tylko nazw przedmiotów, lecz także nazw czynności, procesów i stanów. Rozważmy dialog:

(7) – Co robi Jan?

– Nie rysuje.

Drugiej repliki nie można zinterpretować jako nazwy wykonywanej przez Jana czynności: ‘To, co robi Jan, jest nie-rysuje’ – replika ta (jeśli w ogóle jest możliwa) zawiera negację zdaniową: ‘Wbrew oczekiwaniu nie jest tak, że Jan rysuje’.

4 Sebastian Żurowski (2005: 252) pisze o praktycznie nieograniczonej dystrybucji operatora *nie*.

5 Używam terminu *deskrypcja* zgodnie z teorią Bertranda Russella (1967: 277 i n.).

Owszem, istnieją liczne rzeczowniki abstrakcyjne, utworzone na skutek dodania *nie* jako przedrostka: *nieszczęście*, *nierówność*, *nieprawda* itd. Nie są to jednak nazwy przedmiotowe jednostkowe, lecz deskrypcje – opisowe nazwy właściwości, zdarzeń, stanów rzeczy, wskazujące na brak oznaczonej w temacie cechy. Większość z nich może być zinterpretowana w postaci negacji propozycjonalnej, np.:

- (8) Nie zgadzam się na niesprawiedliwość świata.
= Nie zgadzam się na to, że świat nie jest sprawiedliwy.

Czasowniki performatywne, na których są ufundowane akty mowy, to swego rodzaju deskrypcje określone: każdy taki czasownik wskazuje na jednostkową czynność językową. Jednak nie są to nazwy (o funkcji przedstawieniowej), gdyż czasownik performatywny stanowi formę realizacji aktu mowy, czyli czynność językową (jako zjawisko fizyczne) i jednocześnie jej nazwę (jako zjawisko językowe, symboliczne, artefaktyczne). Innymi słowy, czasownik performatywny – paradoksalnie – jest zarówno oznaczającym, jak i oznaczanym. Paweł Ruta (1995: 130), powołując się na Edwarda J. Lemmona (1962: 89), w związku z tym pisze, że wypowiedzi performatywne są weryfikowalne przez ich użycie, gdyż samo ich wygłoszenie gwarantuje (pod warunkiem szczerości nadawcy) ich prawdziwość, a faktycznie rzeczywistość.

Jednostkowy i fizyczny charakter oznaczanego („tu i teraz realizuję akt mowy”) siłą rzeczy uniemożliwia jego interpretację werytatywną, jak również jego zanegowanie: oznaczającego, które jest równoważne z oznaczanym, nie da się zanegować za sprawą tego, że oznaczane istnieje jako byt – jako realizowana w określonym miejscu i czasie czynność językowa. Dlatego podobnie jak nie można mówić o czymś, co jest „nie-chlebem”, nie da się zrealizować aktu mowy, który byłby „nie-prośbą”, na co zwróciłem uwagę we wstępie. Wypowiedzenie

- (9) Przypominam ci o jutrzejszej wizycie.

służy do wykonania aktu mowy przypomnienia: nadawca przypomina poprzez mówienie odpowiedniego czasownika performatywnego i całej konstrukcji zdaniowej. Nadawca nie może jednak zanegować tego aktu mowy, który wykonuje poprzez mówienie i który jest faktem fizycznym na mocy tego, że realnie występuje w określonym czasie i miejscu.

Zastosowanie operatora *nie* do czasownika performatywnego zmienia jego funkcję i jego status: w konstrukcjach z *nie* czasownik ten staje się elementem części opisowej wypowiedzenia, por.:

- (10) Nie przypominam ci o jutrzejszej wizycie (bo wiem, że pamiętasz o tym).
= Informuję cię, że (celowo) nie przypominam ci o jutrzejszej wizycie, bo wiem, że...

Reguła ta dotyczy wszystkich typów aktów mowy: reprezentacyjnych, dyrektywnych, komisywnych, ekspresywnych i deklaratywnych, por.:

- (11) Powtarzam po raz drugi...
Nie powtarzam po raz drugi (bo wiem, że nie potrzebujesz tego).
= Informuję, że nie powtarzam po raz drugi, bo wiem, że nie potrzebujesz tego⁶.
- (12) Zachęcam do zwiedzania.
Nie zachęcam do zwiedzania (bo jeszcze nie wszystko jest przygotowane).
= Informuję, że nie zachęcam do zwiedzania, bo jeszcze nie wszystko jest przygotowane.
- (13) Obiecuję, że pomogę.
Nie obiecuję, że pomogę.
= Informuję, że nie obiecuję, że pomogę.
- (14) Gratuluję sukcesu.
Nie gratuluję sukcesu (bo myślę, że nie zależy ci na tym).
= Informuję cię, że nie gratuluję ci sukcesu, bo myślę, że nie zależy ci na tym.
- (15) Odwołuję swoje słowa.
Nie odwołuję swoich słów (bo uważam, że miałem rację).
= Informuję cię, że nie zamierzam odwoływać swoich słów, bo uważam, że mam rację.

Wszystkie te należące do różnych typów akty mowy na skutek dodania operatora *nie* stają się twierdzeniami, będącymi punktem odniesienia dla kolejnych czynności językowych: zastrzeżenia, dezaprobaty, wyjaśnienia itd. (zob. przypis 6).

Na zjawisko to wcześniej zwrócił uwagę Searle (1977: 32 i n.). Pisał on, że negacja czasownika performatywnego nie oznacza niewykonania aktu mowy, lecz powoduje zmianę jego funkcji illokucyjnej. Porównując angielskie zdania

- (16) I promise not to come,
- (17) I do not promise to come,

Searle pisze, że tylko pierwsze z nich jest obietnicą, podczas gdy drugie, za sprawą negacji czasownika performatywnego, wyraża odmowę złożenia obietnicy (zob. też: Sloman 1969: 57; Tomioka 2010: 124). Wypowiedzenie

- (18) I am not asking you to do it.

⁶ Interpretacje wypowiedzi przeczących (11)–(15) mają charakter nieco uproszczony, gdyż w rzeczywistości wypowiedzi te są synkretyczne, tzn. łączą w sobie co najmniej dwie illokucje: informującą i jakąś inną, np. zastrzeżenie, dezaprobatę, wyjaśnienie itd.

zdaniem Searle'a nie jest prośbą, lecz zaprzeczeniem, że prośba jest składana. Podobne polskie przykłady są analizowane w publikacjach: Antas 1991: 149; Maciuszek 2006: 42; Pałuszyńska 2018: 59. O zdaniach z negacją czasownika performatywnego Jolanta Antas pisze, że ich nadawca „wyraża swą niezdolność czy odmowę wykonania pewnego aktu illokucyjnego” (1991: 150). Józef Maciuszek (2009: 257) zwraca uwagę na to, że „w przypadku aktów mowy podwójna negacja (performatywna i zdaniowa) daje inny efekt niż w rachunku zdań”, por. nieitożsamość zdań:

(19) Nie proszę cię, abyś tego nie robił.

(20) Proszę cię, abyś to zrobił.

Edyta Pałuszyńska (2018: 59 i n.) pisze o „wysoko asekuracyjnym charakterze wartości pragmatycznej” wypowiedzi z negacją illokucyjną. W wypadku wypowiedzi typu

(21) Nie twierdzę, że...

„rozmówca sygnalizuje powstrzymanie się od przypisywanej mu intencji”. Zdaniem badaczki w sytuacjach tego typu

nadawca chętnie stosuje dyplomatyczną zasadę: „Nie potwierdzam, ale i nie zaprzeczam”, która pozwala mu kierować sugestie do widowni, ale w bezpośredniej interakcji uchylić się od wyjaśnień. Dodatkowo negacja illokucyjna umożliwia rozmówcom negocjowanie intencji (ibid.: 59).

Innymi słowy, człowiek, który mówi, że nie twierdzi tego a tego, realizuje afirmatywny akt mowy twierdzenia: twierdzi, że (poprzednio) nie stwierdził tego a tego, że nie było to jego intencją. Jest to akt informacyjny szczególnego rodzaju: nie tyle sprawia, że interlokutor wie (otrzymuje informację semantyczną), ile – jak słusznie zauważa Pałuszyńska – nawiązuje do kontekstu lub do domniemyanych opinii i oczekiwań innych uczestników dyskursu. Jest to, innymi słowy, akt odrzucenia (więcej o tym zob. Antas 1991: 37 i n.).

3. Negacja: aspekty pragmatyczne

W pragmatyce obowiązuje założenie o dwumodułowym charakterze jednostek mowy: jeden z modułów, opisowy, wyraża (opartą na pewnym schemacie propozycyjnym) informację semantyczną, a drugi, illokucyjny, wyraża informację pragmatyczną i realizuje sprawczy aspekt mowy (zob. Reed, Wells, Budzyń, Devereux 2010: 425). Searle podkreślał autonomiczność tych dwóch składowych większości wypowiedzi językowych:

From a semantical point of view, we can distinguish between the propositional indicator in the sentence and the indicator of illocutionary force. That is, for a large class of sentences used to perform illocutionary acts, we can say for the purpose of our analysis that the sentence has two (not necessarily separate) parts, the proposition-indicating element and function-indicating device. The function-indicating device shows how the proposition is to be taken, or, to put it in another way, what illocutionary force that utterance is to have, that is, what illocutionary act the speaker is performing in the utterance of the sentence⁷ (Searle 1977: 43–44).

W niektórych ujęciach akt mowy jest przedstawiany w postaci notacji $F(p)$, w której p symbolizuje moduł opisowy, a F moduł illokucyjny (Centre 2017). Każdy z tych symboli może zostać zanegowany:

$F(p)$	(1)
$\sim F(p)$	(2)
$F(\sim p)$	(3)
$\sim F(\sim p)$	(4)

Negacja, jak widzimy, może formalnie dotyczyć części opisowej lub illokucyjnej – system języka dopuszcza wszystkie możliwe konfiguracje. Inna rzecz, że są one zróżnicowane pod względem funkcjonalnym. W kolejnych punktach osobno rozważę zjawiska, gdy negacją jest objęta część opisowa wypowiedzenia lub gdy operator *nie* znajduje się przed czasownikiem performatywnym.

3.1. Pośrednie i synkretyczne akty mowy

Wspomniane w poprzednim punkcie moduły są skonfigurowane ze sobą według zasady niewiązania: każdy z modułów zmienia się niezależnie od współskładnika: $F(p)$, $F^*(p)$, $F(\sim p)$, $F^*(\sim p)$ itd. Tak np. afirmatywny lub negatywny charakter treści opisowej zasadniczo nie wpływa na illokucję. Wypowiedzenia

- (22) Proszę przyjść.
 (23) Proszę nie przychodzić.

⁷ „Z semantycznego punktu widzenia możemy rozróżnić wskaźnik propozycjonalny w zdaniu i wskaźnik siły illokucyjnej. Oznacza to, że dla dużej klasy zdań używanych do wykonywania aktów illokucyjnych możemy powiedzieć na potrzeby naszej analizy, że zdanie ma dwie (niekoniecznie oddzielne) części, element wskazujący na zdanie i środek wskazujący na funkcję. Środek wskazujący na funkcję pokazuje, jak należy rozumieć zdanie, lub mówiąc inaczej, jaką siłę illokucyjną ma mieć ta wypowiedź, tj. jaki akt illokucyjny wykonuje mówiący w wypowiedzi zdania” (tłum. A.K.).

niezależnie od faktu, że pierwsze ma charakter afirmatywny, a drugie charakter negatywny, stanowią realizację tego samego aktu mowy – prośby.

Pewien rodzaj zależności między pierwszym a drugim jednak zachodzi: w niektórych sytuacjach komunikacyjnych treść opisowa wypowiedzenia rzutuje na intencję pragmatyczną nadawcy niezależnie od wykładnika illokucyjnego, a zwłaszcza wówczas, gdy takiego wykładnika brak. Interpretacja wypowiedzenia przez odbiorcę w sytuacji, do której ma on dostęp percepcyjny lub o której coś wie, opiera się przy tym na założeniu, że nadawca nie tylko informuje o pewnym zdarzeniu lub stanie rzeczy, lecz także – a często przede wszystkim – dąży do wywołania dodatkowej reakcji odbiorcy: fizycznej, mentalnej, emocjonalnej. Tak np. gdy dziewczynka w przedszkolu zwraca się do wychowawcy:

(24) Jacek się bije.

formalnie mamy do czynienia z „czystą” asercją, jednak wypowiedzenie to jest czymś więcej niż tylko aktem informacyjnym: dziewczynka sugeruje wychowawcy zastosowanie do Jacka jakichś czynności, powiedzmy, naprawczych. Informacyjny (formalnie) akt mowy zakłada następstwa podobne do tych, które są charakterystyczne dla skargi lub prośby.

Taki, tzn. wiążący charakter treści opisowej jest właściwy dla wypowiedzi z negacją. W komunikacji międzyludzkiej wypowiedzi te niekoniecznie są równoważne z peryfrazą „Nie jest tak, że...” – negacja pojawia się na tle wcześniejszych replik lub założeń afirmatywnych (zob. Payne 1997: 282). Antas w związku z tym pisze: „Akt negatywny zawsze mocno uwikłany jest w tło dialogu i zawsze w jakimś stopniu obraca się w polu asercji, która stanowi niejako tło wszelkich zaprzeczeń” (1991: 38). Badaczka ta uważa, że „negacja bardziej nadaje się na narzędzie międzyludzkiego komunikowania, polemiki, koordynowania poglądów niż na środek falsyfikowania twierdzeń” (ibid.: 16).

W mowie są realizowane pewne schematy konwersacyjne, w których replika przecząca nawiązuje do replik lub presupozycji modalnych, np.:

- (25) – S jest możliwe.
– Jednak S nie zachodzi.
- (26) – S powinno zajść.
– S nie zaszło.

Tak np. słynna powieść Wieniedikta Jerofiejewa *Moskwa-Pietuszki* nietypowo zaczyna się zdaniem z negacją:

- (27) Wszyscy gadają: Kreml, Kreml. Od wszystkich o nim słyszałem, ale nigdy nie udało mi się go zobaczyć (tłum. Barbary Dohnalik).

Negacja na początku powieści jest uzasadniona tym, że autor nawiązuje do stereotypu, który w jego przypadku jest łamany: 'Wszyscy mówią o Kremlu i wielu go zobaczyło, ale ja nigdy go nie zobaczyłem'.

Wobec tego można twierdzić, że zawierające negację wypowiedzi językowe stanowią określoną odmianę informacyjnych aktów mowy – akty nawiązujące, replikujące. Antas (1991: 37 i n.) rozróżnia kilka rodzajów takiego nawiązania, z których za najważniejsze uważa odrzucanie i kontrargumentowanie.

Odrzucenie jest aktem złożonym: wyznacza pewną kontrfaktualną przestrzeń i wobec niej optuje pozytywnie (twórczo) – wyznacza inną konstelację faktów, inną perspektywę działania – znosi asercję. Kontrargumentacja natomiast jest aktem prostym – nie znosi asercji, lecz jedynie jej dotyka, zmieniając kierunek argumentacyjny, w którym była osadzona; nie oponuje wobec faktów, polemizuje zaledwie z ich konsekwencjami (ibid.: 42).

Tak np. wypowiedzenie (przykład z książki Antas)

(28) Dziecko nie jadło.

może występować w różnych kontekstach – w zależności od tego jego funkcja pragmatyczna ulega modyfikacji:

- (29) – Wydaje się, że dziecko już jadło.
– Dziecko nie jadło.
- (30) – Dlaczego dziecko płacze?
– Dziecko nie jadło.
- (31) – Czy dziecko już jadło?
– Dziecko nie jadło.
- (32) – Podgrzeję mleko i nakarmię dziecko.
– Dziecko już jadło.

W dialogu (29) wypowiedzenie funkcjonuje jako odrzucenie twierdzenia współrozmówcy (w tym i tylko w tym wypadku stosowna jest logiczna interpretacja „Nie jest tak, że...”). W dialogu (30) to samo wypowiedzenie pełni inną funkcję pragmatyczną – jest formą argumentacji, a dokładniej przywołania przyczyny. Dialog (31) ma inny charakter: wypowiedzenie oznajmujące pełni tu funkcję rozstrzygającą, jest to odpowiedź na pytanie zawierające dysjunkcję. W sytuacji (32) nadawca nie tylko informuje, że dziecko nie jadło, lecz dodatkowo sugeruje, że w związku z tym faktem jego współrozmówca powinien wstrzymać się od działania, a więc zakłada następstwa, które byłyby typowe dla dyrektywnego aktu mowy ('Nie podgrzewaj mleka ani nie karm dziecka, gdyż dziecko już jadło').

Wypowiedzenia z negacją funkcjonują jako synkretyczne akty mowy, czyli takie, które realizują co najmniej dwie illokucje (więcej o takich aktach zob. Rosengren

1987; Pedersen 2016): „odpowiadam + informuję”, „informuję + wyjaśniam”, „informuję + odmawiam”, „informuję + dementuję” itd. Illokucja dodana nawiązuje do poprzedniej repliki w dialogu lub do presupozycji – nieraz wspólnego dla obydwu interlokutorów założenia. Rozważmy w związku z tym przykład: małżonkowie przechodzą obok wystawy sklepowej. Żona mówi do męża:

(33) Nidy nie byłam w tym sklepie.

Z jednej strony kobieta przekazuje informację, a z drugiej – sugeruje, że jest zainteresowana pójściem do sklepu i niejawnie składa mężowi propozycję. Kobieta wychodzi z założenia, że co jakiś czas należy chodzić do sklepów (‘Powinna byłam wcześniej wejść do tego sklepu’), licząc na to, że mąż podzieli to zdanie.

Apelatywny charakter mają też wyrażenia językowe zaliczane do gatunku skargi, w których strukturze, jak pisze Katarzyna Wyrwas (2002: 23), regularnie występują wykładniki negacji, por.:

(34) Nikt ze mną nie rozmawia, kompletnie nikt.

Powyższe wypowiedzenie realizuje nie tylko akt informacyjny, lecz pośrednio także akt apelatywny – sugeruje, że odbiorca powinien co najmniej wykazać współczucie. Wspólne dla interlokutorów jest założenie, że ludzie się komunikują i potrzebują wzajemności.

Mimo że oczekiwane następstwa tego rodzaju informacyjnych aktów mowy są podobne do tych, które występują w wypadku innych aktów (np. dyrektywnych), nie wydaje się, że informacyjna intencja nadawcy zupełnie zanika. W sytuacji (33) mamy raczej do czynienia z informowaniem i sugerowaniem propozycji, a nie z samą propozycją. Analogicznie w sytuacji (34) mamy do czynienia z informowaniem i sugerowaniem prośby, a nie o samą prośbę. Z tym samym zjawiskiem mamy do czynienia w wypowiedzeniu

(35) Nie mam pieniędzy.

W określonej sytuacji wypowiedzenie to może być pragmatycznie równoważne z prośbą, tzn. być formą nakłonienia adresata do tego, żeby dał pieniądze. Efekt perlokucyjny, typowy dla prośby, jednak nie jest wystarczający, ażeby traktować (35) jako prośbę – jest to raczej synkretyczny akt mowy, łączący w sobie informowanie i prośbę sugerowaną:

(36) Informuję cię, że nie mam pieniędzy.

Sugeruję ci, że jeśli dasz mi pieniądze, zrobisz dla mnie coś dobrego; z pewnych powodów nie mogę cię o to prosić wprost.

Synkretyczny charakter ma także odpowiedź w dialogu:

- (37) – Zrób to dla mnie!
– Nie mam czasu.

Druga replika przypomina odmowę ('Odmawiam zrobienia tego'), jednak nadawca nie czyni tego wprost, lecz pośrednio – poprzez informowanie. Czasownika performatywnego (*odmawiam, proszę, proponuję* itd.) unika się z różnych powodów: albo w celu zmniejszenia nacisku na adresata i unikania konfrontacji, albo z powodu niepewności, albo pod presją dyskursu potocznego, w którym zwykle nie występują elementy formalne.

Szczególny charakter mają niektóre zawierające negację wypowiedzenia pytajne (o ich użyciu w pośrednich aktach mowy zob. Ilie 1994; Snoeck, Henkemans 2009; Taraman 2010; Nielsen 2020; Dzienisiewicz 2024). Po pierwsze, są pośród nich wyrażenia synkretyczne, zawierające zarówno illokucję pytającą, jak i illokucję informacyjną, por.:

- (38) Czy Jan nie przyjdzie?

Nadawca nie tylko pyta, lecz także za pośrednictwem operatora *nie* wyraża obawę, że wbrew oczekiwaniu Jan może nie przyjść. Po drugie, niektóre wypowiedzenia pytajne z negacją funkcjonują jako pośrednie akty mowy, realizujące illokucję informacyjną (nieraz zawierającą element wartościowania, zob. Śliwiński 2010: 274), np.:

- (39) W ogóle nie pijesz kawy?
= Informuję, że jestem zaskoczony, że nie pijesz kawy.
(40) I w tej sytuacji nic nie powiedziałeś?
= Informuję, że jestem zaskoczony, że w tej sytuacji nic nie powiedziałeś.
(41) Nikt ci tego wcześniej nie powiedział?
= Informuję, że jestem zaskoczony, że wcześniej ci tego nikt nie powiedział.

Pytanie, jak wiadomo, jest aktem mowy, który zobowiązuje adresata do odpowiedzi. Nadawca wykorzystuje tę funkcję wypowiedzi pytajnych w sytuacjach, gdy z jednej strony coś stwierdza, a z drugiej pośrednio wymusza na adresacie akceptację jego poglądu. Takiego rodzaju pytania przeczące należy zaliczyć do kategorii stymulacyjnych aktów mowy, będących formą perswazji. Przeanalizujemy w związku z tym dwa przykłady:

- (42) Czy to nie jest zaskakujące, że odkrycie przez lata nie było przedmiotem dalszych dociekań?
(43) Czy to nie jest wspaniałe, że oboje tak bardzo lubimy sztukę?

W obydwu wypadkach nadawca w formie pytającej wypowiada twierdzenie: 'Jest zaskakujące, że...' oraz 'Jest wspaniałe, że...'. Poprzez formę pytającą nadawca pozoruje oczekiwanie od adresata odpowiedzi, w rzeczywistości zaś zachęca go do zaakceptowania swojego poglądu. Jest to tym bardziej oczywiste w tekście pisanym, monologowym, gdy bezpośrednia replikacja nie jest możliwa.

Niektóre tego rodzaju pytania retoryczne zawierają wyraz *czyżby*, np.:

(44) Czyżby teatr nie był poważnym zajęciem?

Wyraz *czyżby* nie ma tu znaczenia, o którym piszą słowniki opisowe, por.: 'mówiący w odniesieniu do tego, o czym mowa, chciałby uzyskać potwierdzenie lub zaprzeczenie treści odpowiedniego zdania, o którym na podstawie tego, co wie, byłby gotów sądzić, że jest prawdziwe' (WSJP PAN). Wyraz *czyżby* w wypowiedzeniach tego rodzaju funkcjonuje jako operator pragmatyczny niezgody:

(45) = Nie zgadzam się, że teatr nie jest poważnym zajęciem.

Warto zwrócić uwagę na kolejny typ użycia wypowiedzi pytających, tym razem afirmatywnych, ale takich, które funkcjonują jako twierdzenia negatywne, połączone z zarzutem. Oto jeden z przykładów:

(46) Czy ja cię o coś pytam?

Jest to z reguły replika reaktywna, nawiązująca do wcześniejszej wypowiedzi interlokutora. Nadawca z jednej strony przekazuje akt informacyjny 'O nic cię nie pytam', a z drugiej strony wykonuje zarzut: 'Zarzucam ci, że wypowiadasz się niepotrzebnie, bez mojego na to pozwolenia'.

3.2. Negatywne akty mowy

W par. 2 omówiłem regułę, zgodnie z którą dodanie operatora *nie* do czasownika performatywnego powoduje zmianę jego funkcji w wypowiedzeniu: *nie* „przesuwa” czasownik z części performatywnej do części opisowej, w której staje się on wyrazem semantycznym. Ten sam efekt wiąże się z użyciem innych wyrazów modalnych. Rozważmy wypowiedź na forum internetowym:

(47) Dzięki za odpowiedzi. Chcę to zrobić prościej niż trudniej, czyli bez mieszania różnych olejów. Raczej proszę o radę/podpowiedź, czy dobrze kombinuję⁸.

8 Suzuki Swift 1.2 83KM Hybrid, Oil-club.pl, [on-line:] <https://www.oilclub.pl/index.php?threads/suzuki-swift-1-2-83km-hybrid.6807/> (dostęp: 8 II 2025).

Obecność wyrazu modalnego *raczej* oznacza, że nie mamy tu do czynienia z aktem mowy „prośba”, lecz z aktem informacyjnym, komentującym poprzednie wypowiedzenie tej samej osoby (że raczej była to prośba o radę lub odpowiedź).

Status elementu opisowego przysługuje wyrazowi *nie* wówczas, gdy występuje on jako samodzielny równoważnik zdania (wyrażający „odpowiedź negatywną na pytanie”, zob. Bańko 2000: 976), np.:

- (48) – Pójdiesz ze mną.
 – Nie.
 = Odpowiadam, oznajmiam, że nie pójde z tobą.
- (49) – Odmawiasz mojej propozycji?
 – Nie.
 = Odpowiadam, oznajmiam, że nie odmawiam twojej propozycji.

Aaron Sloman (1969: 58) zastanawia się nad możliwością zanegowania funkcji illokucyjnej wypowiedzenia w sytuacjach, gdy istnieją wzajemnie wykluczające się czynności językowe (jako przypadek antonimii komplementarnej). Można w związku z tym wymienić niektóre z takich opozycji:

wyrażać zgodę – nie wyrażać zgody, odmawiać;
 pozwalać – nie pozwalać, zakazywać;
 radzić – nie radzić, odradzać;
 polecać (coś, co jest dobre) – nie polecać (czegoś, co jest złe);
 potwierdzać – nie potwierdzać.

Z analizy materiału językowego wynika, że tego rodzaju czasowniki z negacją dość regularnie występują w funkcji illokucyjnej, a obecność wykładnika negacji nie przeszkadza takiej interpretacji czasownika. Rozważmy wypowiedzenie:

- (50) Nie pozwalam ci mnie osądzać.

Nie jest to twierdzenie o tym, że nadawca na to a na to nie pozwala, lecz transparentny akt niepozwalania, który wymusza na adresacie określone zachowanie („nie zrobisz tego”). Podobnie powinny być zinterpretowane inne wypowiedzenia z negacją:

- (51) Nie radzę ci tam iść.
 (52) Nie polecam ci tej diety.
 (53) Nie wyrażam zgody na kopiowanie.
 (54) Nie potwierdzam tych informacji.

Jest to negacja szczególnego rodzaju. Tak np. czasownik *odmawiam* z jednej strony stoi w opozycji do czasownika *wyrażam zgodę*, a z drugiej strony, jak widzieliśmy na przykładzie (49), możliwy jest do zanegowania jako czasownik o funkcji semantycznej (tzn. element treści opisowej).

Skoro *nie odmawiam* jest równoważne z ‘twierdzę, że nie odmawiam’, powstaje pytanie, czy podobnie nie należy interpretować konstrukcji z podwójną negacją. Porównajmy dwa zdania:

- (55) Nie polecam tego filmu.
- (56) Tego filmu nie nie polecam.

W pierwszym zdaniu konstrukcja *nie polecam* funkcjonuje jako operator illokucyjny, za pomocą którego nadawca sugeruje adresatowi, aby powstrzymać się przed pewnymi działaniami. Właściwą reakcją na taki akt mowy byłoby odpowiednie ustosunkowanie się do tej sugestii. W podobny sposób w zdaniach (51), (52), (53), (54) itp. wyraz *nie* wyraża szczególny rodzaj negacji, który nie ma nic wspólnego z negacją logiczną „Nie jest tak, że...”. Tak np. *nie radzę...* w zdaniu (51) nie znaczy ‘nie jest tak, że radzę...’, lecz wskazuje na czynność odradzania jako odwrotność rady. Mamy tu do czynienia ze szczególnym rodzajem zjawiskiem idiomatycznym, czyli z wyrażeniem częściowo niekompozycyjnym, którego interpretacja możliwa jest za sprawą antonimii komplementarnej, o której była wcześniej mowa.

W zdaniu (56) mamy do czynienia z zupełnie inną sytuacją komunikacyjną: pojawia się kolejne *nie*, tym razem o funkcji zdaniowej „Nie jest tak, że...”, w związku z czym niepolecanie filmu staje się elementem informacji opisowej: ‘Informuję, że nie powiedziałem, że nie polecam tego filmu’. Jak widzimy, negacja podwójna jest tu wręcz pozorna, gdyż w rzeczywistości jedno *nie* stanowi element formy nazwowej (‘nie polecam’), a drugie dotyczy zdania (‘nie powiedziałem, że...’).

Zakaz jako negatywny akt mowy (stojący w opozycji do pozwolenia) jest wyrażany także w formie negacji zdania bezokolicznikowego, por.:

- (57) Nie parkować!
= Nie pozwalam parkować.

Nieco inny jest status wypowiedzi językowych zawierających negację czasownika w trybie rozkazującym, np.:

- (58) Nie używaj starych opon.
- (59) Nie zbliżaj się!
- (60) Nie rozmawiaj!

Wyrażenia te mogą być interpretowane na różne sposoby, podobnie zresztą jak i ich odpowiedniki afirmatywne. Decyduje o tym czynnik inferencyjny, tzn.

wiedza użytkownika języka o opisywanym fragmencie rzeczywistości, jak również o typizowanych sytuacjach, ufundowanych na tej lub innej czynności językowej⁹. Tak np. wypowiedzenie (58) raczej należy zinterpretować jako odradzanie: 'Nie radzę ci używać starych opon', a wypowiedzenie (59) – jako zakaz: 'Nie pozwalam ci zbliżyć się'. Co do (60), w jednej sytuacji komunikacyjnej może to być zakaz, a w drugiej – prośba.

Ciekawe, że niektóre dyrektywne akty mowy z czasownikiem w trybie rozkazującym realizują się jedynie w formie negatywnej, tzn. przy obecności operatora *nie*, por.:

- (61) *Denerwuj się!
Nie denerwuj się!
- (62) *Bój się!
Nie bój się!
- (63) *Przezięb się!
Nie przezięb się!

Zjawisko to można tłumaczyć tym, że są stany rzeczy, przede wszystkim emocjonalne oraz fizjologiczne, a częściowo też mentalne, których nie można determinować w sposób werbalny i wolicjonalny. Można jednak apelować do świadomości współrozmówcy, aby zapanował nad swoimi stanami i uniknął sytuacji, które mogą przyczynić się do ich pogorszenia. Wobec tego wypowiedzenia (61) i (62) to prośby o opanowanie się, a wypowiedzenie (63) to prośba o zachowawczość, unikanie ryzyka choroby.

Zakończenie

We współczesnym językoznawstwie uformował się nurt badawczy rozpatrujący negację w perspektywie pragmatycznej, tzn. jako charakterystyczny element całego zespołu aktów mowy, takich jak niezgoda, sprzeciw, kontrargumentacja, zarzut, skarga i in. Ten pragmatyczny ładunek negacji, którym jest ona obciążona w mowie, stoi w sprzeczności z faktem, że negacja (podobne jak inne rodzaje modalności) stanowi kategorię wyrazów funkcyjnych, których sferą zastosowania jest część opisowa zdania, czyli informacja semantyczna. Czasowniki performatywne nie mogą być negowane za sprawą swojego statusu bytów fizycznych, tzn. realizowanych w określonym czasie i określonym miejscu jednostkowych czynności mownych. Wobec tego kwestia pragmatycznej natury negacji wymaga doprecyzowania. W artykule pokazano,

9 Podobnie Józef Maciuszek (2009: 264) na podstawie przeprowadzonych eksperymentów twierdzi, że interpretacja wypowiedzi z negacją oparta jest na czynnikach kontekstowych.

że istnieją dwa rodzaje pragmatycznego zastosowania operatora negacji. Po pierwsze, jest to możliwe na mocy zasady „pragmatyka na bazie semantyki” (zob. Kiklewicz 2012: 51 i n.): w tego rodzaju sytuacjach negacja części opisowej wypowiedzenia wpływa na jego funkcję illokucyjną. Na skutek tego pojawiają się akty synkretyczne jako odmiany aktów informacyjnych („odpowiadam + informuję”, „informuję + wyjaśniam”, „informuję + odmawiam”, „informuję + dementuję” itd.) albo akty pośrednie, gdy forma językowa wypowiedzenia nie odpowiada intencji pragmatycznej nadawcy, co najczęściej występuje w wypadku zdań (pozornie) pytających.

Po drugie, negacja illokucyjna jest możliwa w wyjątkowych sytuacjach, gdy istnieją pary wzajemnie sprzecznych czynności językowych: *wyrażam zgodę* | *nie wyrażam zgody*, *odmawiam*; *pozwalam* | *nie pozwalam*; *radzę* | *nie radzę*, *odradzam*; *polecam* (*coś, co jest dobre*) | *nie polecam* (*czegoś, co jest złe*); *potwierdzam* | *nie potwierdzam*. Operator *nie* w takich wypowiedzeniach nie ma nic wspólnego z zaprzeczeniem informacji semantycznej – jest elementem nazw czynności, alternatywnych w stosunku do ich odpowiedników afirmatywnych.

Literatura

- ANTAS J., 1991, *O mechanizmach negocjowania. Wybrane semantyczne i pragmatyczne aspekty negacji*, Kraków.
- AUSTIN J.L., 1962, *How to Do Things with Words*, „William James Lectures”, Oxford.
- BAŃKO M. (red.), 2000, *Inny słownik języka polskiego*, t. I: A–Ó, Warszawa.
- BOGUSŁAWSKI A., 2008, *Semantyka, pragmatyka. Leksykografa głos demarkacyjny*, „Semiosis Lexicographica”, t. 48, Warszawa.
- CENTRE, 2017, *A Quick Start Guide to Inference Anchoring Theory (IAT)*, Centre for Argument Technology, [on-line:] <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=http://arg.tech/~chris/acl2019tut/IAT-guidelines.pdf&ved=2ahUKewiXp7qovJ-LAxVBFBAIHUSmN4AQFnoECBUQAQ&usg=AOvVaw3oKTGU-VqN6gQoctgWrhnvi> (dostęp: 10 XI 2024).
- DAVIDSON D., 1990, *The Structure and Content of Truth*, „The Journal of Philosophy” 87 (6), s. 279–328.
- DZIENISIEWICZ D., 2024, *Forma i pragmatyka aktów mowy informujących o zdziwieniu mówiącego w języku polskim*, „Językoznawstwo” 20 (1), s. 129–149.
- ILIE C., 1994, *What Else Can I Tell You? A Pragmatic Study of English Rhetorical Questions as Discursive and Argumentative Acts*, „Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in English”, 82, Stockholm.
- KIKLEWICZ A., 2012, *Czwarte królestwo. Język a kontekst w dyskursach współczesności*, Warszawa.
- LEMMON E.J., 1962, *On Sentences Verifiable by Their Use*, „Analysis” 22 (4), s. 86–89.
- MACIUSZEK J., 2006, *Negacja w języku i komunikacji. O przetwarzaniu negacji w kontekście opisu cech ludzi*, Kraków.

- MACIUSZEK J., 2009, *Znaczenie zdania a znaczenie implikowane. Komunikacyjno-semantyczne aspekty odbioru wypowiedzi z negacją zdaniową i performatywną*, „Psychologia Społeczna” 4 (12), s. 255–270.
- MORANTE R., SPORLEDER C., 2012, *Modality and Negation: An Introduction to the Special Issue*, „Computational Linguistics” 38 (2), s. 223–260.
- NIELSEN N.M., 2020, *Expanding Searle’s Analysis of Interrogative Speech Acts: A Systematic Classification Based on Preparatory Conditions*, „Scandinavian Studies in Language” 11 (1), s. 7–19.
- OSTASZ L., 2010, *Czym jest prawda w szerokim tego słowa znaczeniu?*, „Biblioteczka Res Humana”, Warszawa.
- PALCZEWSKI R., 2018, *Negacja jako operator dyskursywny*, „Roczniki Filozoficzne” 66 (2), s. 129–148.
- PAŁUSZYŃSKA E., 2018, *Poznawcze i interakcyjne aspekty negacji (na materiale medialnego dyskursu politycznego)*, [w:] E. Szkudlarek-Śmiechowicz, B. Cieśla (red.), *Negacja w języku, tekście, dyskursie*, Łódź, s. 51–62.
- PAYNE T.E., 1997, *Describing Morphosyntax*, Cambridge.
- PEDERSEN J., 2016, *Apes in Conversation: The Role of the Human Interlocutor*, „Language & Communication” 50, s. 1–11.
- QUINE W.V., 1995, *Różności. Słownik prawie filozoficzny*, tłum. C. Cieśliński, Warszawa.
- REED Ch., WELLS S., BUDZYŃSKA K., DEVEREUX J., 2010, *Building Arguments with Argumentation: The Role of Illocutionary Force in Computational Models of Argument*, [w:] P. Baroni, F. Cerutti, M. Giacomin, G.R. Simari (red.), *Computational Models of Argument: Proceedings of Comma 2010*, „Frontiers in Artificial Intelligence and Applications”, 216, Amsterdam–Berlin–Washington, s. 415–426.
- ROSENGREN I., 1987, *Begründungen und Folgerungen als kommunikative Handlungen*, [w:] W. Motsch (red.), *Satz, Text, sprachliche Handlung*, „Studia Grammatica”, Berlin, s. 179–197.
- RUSSELL B., 1967, *Deskrypcje*, [w:] *Logika i język. Studia z semiotyki logicznej*, wybór, tłum., wstęp i przyp. J. Pelc, Warszawa, s. 277–293.
- RUTA P., 1995, *Wybrane aspekty filozoficzne teorii wypowiedzi performatywnych*, „Roczniki Filozoficzne” XLIII, z. 1, s. 117–137.
- SEARLE J.R., 1977, *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*, New York.
- SIEMES A., 2014, *Koncept prawdy w reklamie i wypowiedziach o markach i produktach*, [w:] A. Kiklewicz, E. Starzyńska-Kościusko (red.), *Oblicza prawdy w filozofii, kulturze, języku*, „Język poza Granicami Języka”, 3, Olsztyn, s. 257–276.
- SLOMAN A., 1969, *Transformations of Illocutionary Acts*, „Analysis” 30 (2), s. 56–59.
- SNOECK HENKEMANS A.F., 2009, *Manoeuvring Strategically with Rhetorical Questions*, [w:] F.H. van Eemeren, B.J. Garssen (red.), *Pondering on Problems of Argumentation: Twenty Essays on Theoretical Issues*, „Argumentation Library”, nr 14, Dordrecht, s. 15–23.
- Suzuki Swift 1.2 83KM Hybrid, Oil-club.pl, [on-line:] <https://www.oilclub.pl/index.php?Threads/suzuki-swift-1-2-83km-hybrid.6807/> (dostęp: 8 II 2025).
- SZKUDLAREK-ŚMIECHOWICZ E., 2018, *Predykatywne środki wyrażania sprzeciwu w ulotkach i hasłach antyrządowych z lat 1945–1989*, [w:] E. Szkudlarek-Śmiechowicz, B. Cieśla (red.), *Negacja w języku, tekście, dyskursie*, Łódź, s. 133–150.

- ŚLIWIŃSKI P., 2010, *Środki perswazji w czasopiśmie* „Strażnica Zwiastująca Królestwo Jehowy” oraz „Przebudźcie się!” jako wynik strategii tłumacza, „Między Oryginałem a Przekładem” 16, s. 267–280.
- TARAMAN J., 2010, *You Agree, Don't You? Strategic Maneuvering with Premise Eliciting Questions* (MA Thesis), Amsterdam.
- TARSKI A., 1944, *The Semantic Conception of Truth: And the Foundations of Semantics*, „Philosophy and Phenomenological Research” 4 (3), s. 341–376.
- TOMIOKA S., 2010, *A Scope Theory of Contrastive Topics*, „An International Journal of Theoretical Linguistics” 2 (1), s. 113–130.
- Wielki słownik języka polskiego PAN. Geneza, koncepcja, zasady opracowania*, praca zbiorowa, red. P. Żmigrodzki, M. Bańko, B. Batko-Tokarz, J. Bobrowski, A. Czelakowska, M. Grochowski, R. Przybylska, J. Waniakowa, K. Węgrzynek, Kraków 2018.
- WSJP PAN: P. Żmigrodzki (red.), *Wielki słownik języka polskiego PAN*, [on-line:] <https://wsjp.pl> (dostęp: 10 XI 2024).
- WYRWAS K., 2002, *Skarga jako gatunek mowy*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach”, nr 2053, Katowice.
- ZIEMBIŃSKI Z., 1987, *Logika praktyczna*, Warszawa.
- ŻUROWSKI S., 2005, *Negacja jako element NSM*, [w:] A. Kiklewicz, S. Ważnik (red.), *Пананістыка – Полоністыка – Polonistyka*, Minsk, s. 249–256.

Negation and Pragmatics: Use of the Negation Operator 'Not' in Performative Statements

Abstract

The article concerns the pragmatic aspects of negation. Being aware of the fact that negation is a characteristic element of the entire set of speech acts, such as disagreement, opposition, counterargument, objection, complaint, etc., the author aims to determine to what extent this pragmatic character of negation is direct or indirect. Negation is a category of functional words the sphere of application of which is the assertive part of the sentence, i. e. semantic information. Performative verbs cannot be negated due to their status as physical entities, i. e., individual speech acts fulfilled at a specific time and place. Therefore, in the structure of speech acts, negation occurs mostly in the assertive part, and the negative semantic content contributes to the modification of the illocutionary function. As a result, syncretic and indirect speech acts are created. The negation operator is also added to performative verbs that stand in opposition to complementary antonyms (*I let* | *I don't let*). Thus, the “not” operator functions as an element of the names of actions that are alternative to their affirmative counterparts.